

В. С О Б К О

БАЛЯДА ПРО АДМІРАЛА

БЛИСКУЧЕ за обрієм
 день умирав.
 На крейсер,
 по трапу,
 зійшов адмірал.
 Чути кроки
 твердої ходи —
 це
 йде командир.
 В адміральських очей
 стривожений вир.
 Очі — леза
 з розгону
 загнав командир.
 Сонце за обрій ламаний
 промінів гнало
 каскад.
 Зустрілися
 двоє флагманів
 двох ескадр.
 В адмірала
 за плечима
 Індія кривавиться.
 За плечима
 розстріли,
 страйки,
 горе.
 І здається,
 що в нього
 брова з лица
 зараз стрибне
 і кинеться в море.
 В командира позаду
 три революції.
 Вибухи.
 Тінь Аврорина.
 В командира позаду
 парпори в'ються,
 і палають
 заводів розпалені горна.
 Але лізе вгору
 біла рукавичка.

Віддає адмірал
 салют.
 Командир постояв.
 Павзу вичекав
 і руку підвів
 своєю.
 Сонце сховається
 зовсім скоро.
 Оркестра грає
 британський гімн.
 У дві шеренги
 стоять воєнмори,
 уважні,
 веселі,
 тугі.
 Воєнмори
 дивляться
 в упор.
 Гостро уважні
 вони.
 І здалось адміралові —
 — Кожен воєнмор
 дивиться
 зверху вниз.
 Як мертва риба
 слизька
 й холодна
 випливала в серці
 лють.
 — Що привезе він
 сьогодні
 Його величності
 королю?
 * * *
 Місяць дивився
 глузливим оком.
 В хвилях
 промінь умирав.
 Озираючись
 як вовк
 одинокий
 по трапу
 зійшов адмірал

Як мертва риба
слизка
й холодна
плавала в серці
лють.

Але
жах він везе
сьогодні
королю.

Севастопіль 1932

АНТІН ШМИГЕЛЬСЬКИЙ

ІНДУСТРІАЛЬНИЙ П О Х І Д

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

В КРИВАВІМ кипінні
кулеметних боїв
Облущивши край
від порід капіталових,
Кляса післала
бригади свої,
Щоб фронтом
індустрію ставили,
Щоб жерлами рудень,
горловинами шахт
Земля вибухала
ядерною силою,
Щоб сила ця
множилась,
новіла в печах,
Росла поїздами
й сама би возила їх.
І партія клясу повела
в рукопаш,
голіруч,
з обушком,
чи при заступі,
Щоб „зульцер“
і вруб,
й екскаватор
став наш,
Як Сиваш
в Перекоповім наступі.
Цей похід маршує бистриною
в гранит
Крізь урвища далі,
крізь самум над пусте-
лями.

І там, де пройшов він,
залізниця гримить,

Автові шляхи там
постелені.
А буйне дозвілля
розперезаних вод
Романтику п'яну
погромника,
поводі
Скрутили турбіни
й працювати в завод
Женуть
в електричному проводі.
Заложників злиднів,
що, плекаючи хліб,
Батрачили в полі
незмінною вахтою,
Обертає в людей
колектив
і тяглій —
Моторний металъ,
нагодований нафтою.
Металъ і вугілля,
нафта і струм,
А не піт
і не жили задубіли на-
пругою
Стають для роботи
за нескришений ґрунт,
Вантаж п'ятирічок
чорноробами рухають...
Це похід крутий,
це конвеєр атак.
П'ятирічний маршрут
на сторічні віддалення.
Пройде індустрія
в більшовицьких рядах
В боях відвойована,
боями уславлена

Завод ім. Ворошилова
Донбас 1932

НАТАЛЯ ЗАБІЛА

ТРАКТОРОБУД

КНИЖКА ДРУГА

ПРОДОВЖЕННЯ¹

VII

ж потрапити на трамвай і за чверть години — там.

Побути півгодини — це максимум. Тоді — назад, знов з таким розрахунком, щоб жадної затримки — і о шостій годині можна вже бути на зборах. Можна запізнитись на п'ять, десять хвилин, це ще не злочин. Але з'їздити треба.

Так міркувала сама собі дівчина в червоній хустинці, рівно й методично підводячи і спускаючи важіль.

Бетономішалка ревла й скреготіла, викидаючи в тачки сіру, в'язку масу з цементу, піску, води й скалля.

Тачкарі бралися за тачку й котили її по вузькій дошці вглиб цеху, де саме бетонували підлогу.

Підготована до бетонування площа була рівна, забутинована піском, затягнена рівними клітинами дрітної арматури. Там і тут перекладено було дошки, щоб можна було проходити, не псуєчи підготованої до бетонування площі. Далі в глибині цеху встановлювали залізні конструкції — хитрі сплетіння залізних рейок, що мали тримати на собі дах цеху.

В цеху було галасливо й людно. Бетономішалка заглушала людську мову і через це, коли хтось хотів щось сказати, доводилося кричати.

Бетономішалка притулилась біля одної з стін знадвору, вірніше у великих воротах. Навколо неї розліталась сіра курява цементу, вкриваючи все побіля себе кошлатим намулом. В тій сірій куряві рухалися люди, з одного боку — засипаючи в барабан скалля, пісок і цемент, з другого — вигрібаючи виготовлену масу у тачки. Кілька чоловік працювало біля машини і серед них — дівчина в червоній хустці точним і вимірним рухом руки через певний відрізок часу підводила й спускала важіль — раз! два!

Зміна кінчається. Тільки що, — чула краєчком вуха, — виконроб казав комусь, що зараз без чверті чотири.

Машину завантажили в останній раз. Ще раз заскреготала вона щелепами пережовуючи тверду, нетривку їжу, й викинула бетон. Тачкарі вивернули тачки під бутини укладачів, які поспішаючи, забутиновували останні прошарки.

Вже у виході зупинив виконроб.

— Ви, товаришко Азарова, переходите з завтрашнього дня на дванадцяту дільницю. На таку саму роботу, як тут.

¹ Див. Гарт, № 3, 1932 р.

— Хіба там починають уже бетонувати? Це ж на теплоелектроцентралі! — здивувалася Лета.

— Авжеж. Так заперечень нема?

— Звичайно, нема, які можуть бути заперечення? — весело відповіла дівчина і, кивнувши головою виконробові, поспішила до вмивальника.

На автобус потрапила й справді ще до утворення черги. Це коштувало великого напруження легенів, ніг, коли не зважаючи ні на кого й ні на що, бігла що духу крізь увесь майдан до виселка.

В місті — тут уже спокійніше — На одній з невеличких і непривітних вуличок старої частини міста — маленький древній будиночок.

Хід з подвір'я — темні сіни, де не видно куди ступити, щоб не розбити лоба об стінку. Але Лета звичаю рукою намацала климку дверей. Не стукаючи смикнула до себе й відразу зупинилася на порозі.

В маленькій кімнаті було багато людей чи то так здалося спервоначалу.

Всі сиділи за столом і весело про щось сперечалися. У дівчат — їх було троє і троє хлопців — розчервонілися обличчя й сезсоромно весело стрибали вогники в очах.

— Не питиму, не питиму більше! — сміючись вигукнула одна з них, гарна, білява, жартівливо відштовхуючи від себе руку чоловіка, що сидів біля неї. Однією рукою він намагався вихилити їй в рот шклянку вина, з нахабним сміхом заглядаючи їй в очі, а другою ледве притримував на своїх колінах дитину, що з великою цікавістю спостерігала все, що відбувалося навколо неї.

Широко розкриті цікаві очі дитини переходили з одного розчервонілого й веселого обличчя на друге, на цих чужих гарних тьотей і веселих, співучих дядьків, що стільки пили червоного блискучого вина з великих пляшок ... Оченята поволі переводили погляд на пляшки, на шклянки, на розкидані на підлозі недопалки й папірці від цукерок, потім випадково сковзнули до дверей і — зупинилися. Розкрилися ще ширше, пізнали — і радісний дитячий голосок перекрив п'яний регіт і веселі розмови дорослих.

— Ма-амо!

Всі відразу повернули погляди до дверей. Але Лета одним стрибком вже опинилася біля столу й схопила на руки дитину:

— Що це таке, Гнате?.. Чому дитина тут? Де Горпина?

Гнат спокійно відставив шклянку з вином, що її допіру намагався вихилити в рот своїй сусідці, й відповів:

— Горпина пішла десь на збори, а до мене от прийшли товариші... Та що це ти злякалася, Летка? — сідай і ти з нами. Тут вся своя братва — пролетарські студенти!

— П'єте горілку з дитиною на руках! — з огидою вимовила Лєтє.

Всі зніяковіли трохи, веселий сміх вщух. Але Гнат тільки зареготав у відповідь.

— Та покинь ти свої моральні забобони! Що ж воно розуміє — папанча двохрічне? Та й ми — хіба вже й справді пиячимо? — Так тільки заради веселої компанії кілька пляшечок роздушили — от і все. Сідай краще й не обурюйся з-за дурниць!

Лєта присіла на кравчку канапи, міцно притуливши до себе малу. А вона охопила мамину шию ручками, примостилась голівкою до її плеча і поглядала на всіх з виглядом цілковитого щастя.

Братва розвеселилася знову. Налили ще вина, й високим гарним голосом Гнат затягнув пісню... Дівчата й собі підтягли...

Лєта на мить закрила очі. Перед очима попливли недобудовані цехи, бетономішалки, тачки з бетоном, похитуючись і розплюскуючи бетон, покотилась одна за одною по дощаних стежках. Сьогодні виконали 78% завдання... але бетонування ще далеко не закінчено і днів лишилось мало до визначеного строку...

На завтра оголошено штурм... Її, правда, перекинули тепер на іншу ділянку, але вона однаково прийде й сюди, коли відбуде свою зміну там... Сьогодні на комсомольських зборах.

Думки обірвалися. Про комсомольські збори мало не забула! Це ж треба скоріш назад...

Оглянулась навколо. Чоловік — колишній чоловік (поправила сама себе в думках) — співав далі, кидаючи на неї здаля примружений погляд. Очі світилися хитливо й п'яно, голос заливався, дзвенів, манив...

„Іч, старе згадав!“ — подумалося Лєті, але вона рішуче підвелася й глянула на годинник.

— Лєтко, куди?! — Схопився з місця Гнат.

— Назад, додому. В нас комсомольські збори сьогодні, — відповіла вона цілуючи дитину.

— Збори? Знову, як і завжди? Ну що ж, панай додому! — глузливо підкреслив він останнє слово, — давай сюди дочку!

І коли дьвір зачинилися за нею, залишаючи за собою регіт, і співи, і жалібний плач дитини, що кликала маму, — Лєта спинилася на вулиці з головою великою і порожньою, як дзвінкий мідний казан.

— Жах, пекло... і в цьому пеклі дитина моя... Але що ж робити з дитиною, що ж робити?... — безпорадно й боляче плутались думки.

Виходу не було.

Три роки тому вони побралися — якщо так можна назвати їхній шлюб: вона забрала свої манатки в робфаківському гуртожитку і перейшла до нього. Він, Гнат, був груповодом у них на робфакі. Веселий, одвертий, для кожного знаходячи дружню

посмішку й товариське слово, він надзвичайно цікаво й добре провадив заняття з політекономії. Сам в той час кінчав ВИШ. Лета Азарова — колишня наймичка й сільська комсомолка, — тепер уже була не чужа в столичному місті: вона вже третій рік вчилася на робфаці й працювала робітницею на канатному заводі. Сільські звичаї й погляди вже давно зникли й розвіялися в нових поняттях й нових поглядах на життя. Тому зовсім не дивно й не важко було їй одного чудового весняного вечора почувти від свого нового і такого хорошого товариша.

Слухай, Летко, якого біса тобі вертатися до твого гуртожитку? залишайся в мене.

На ранок вона змоталась до БПС'у по свої речі (вони всі вмістилися в невеличкий лозовий кошик та зв'язку книжок) і шлюб їхній був цим оформлений.

Ще через рік з'явилася дитина... Лета далі вчилася й працювала, чоловік, що вже скінчив ВИШ'а й залишився викладачем на робфаці, найняв служницю до дитини. Але в житті їхньому щось похитнулося.

Все частіш Гнат, що раніш вечорами завжди сидів над книжками, тепер почав зникати. Він ходив до своїх товаришів до гуртожитку, де провадив весело час серед дівчат студенток, блукав десь по кінах, по театрах, врештою почав приводити своїх приятелів до себе. На столі з'являлась пляшка, й Лета нашвидкуруч готувала якусь закуску.

Спочатку вона поблажливо поставилась до такої поведінки чоловіка. Вона любила товариство, сама завжди була заспівувачкою й найкращою товаришкою в усяких веселих вигадках. Одне тільки — оця неодмінна пляшка — почала дратувати її. Вона говорила про це Гнатові, але він відповідав жартами, потім почав глузувати з неї. Тоді вона обурилася.

— Роби що хоч, але пиячити в своїй хаті, де живе моя дитина — я не дозволю! — раз якось сказала вона йому.

— А це хіба твоя хата? — брутально відповів він, простягаючись на ліжку, не скинувши брудних черевиків. Щойно перед тим з хати пішли його товариші, „роздушивши“ разом кілька пляшок.

Лета спинилась посеред хати з віником у руці й здивовано глянула на нього.

— Не моя? Ти вважаєш, що не моя? — серйозно повторила вона.

— Авжеж. Жив я тут без тебе раніш так, як хотів, і ніхто мені не міг вказувать... Якого ж дідька тепер мені хтось „дозволятиме“ чи „не дозволятиме“? — п'яним голосом вів він свої.

Лета поволі опустила віник в куток і підійшла до свого ліжка.

— Та-ак... — протягнула вона. — Ну, що ж, залишайся в „своїй“ кімнаті. Я не хочу заважати тобі й надалі. Прощай!..

Дитина в той час була в баби, в Гнатової матері на селі.

Лета пішла від чоловіка без особливих вагань і внутрішньої боротьби. Таке життя, що точилося останній час, надто їй остогидло. Вона повернулася до гуртожитку.

Гнат подивився на все це крізь пальці: мовляв, перегнівається й повернеться... Тим часом мати його померла й дитину привезли назад до батька.

Лета дуже схвилювалася. Лишити дитину батькові — ні в якому разі! Вона мати, й своє дитя не віддасть нікому. Але взяти дочку до себе вона не могла. Куди? в гуртожиток, де й так місця не вистачає студентам і житлоплоща ущільнена до неможливості? Влаштуватись десь на приватній квартирі? — На це Лета не мала коштів, а вимагати аліментів від чоловіка вважала за негідне...

І довелось, стиснувши серце, залишити покищо дитину в батька.

Тут тільки, побачивши, що й повернення дочки не повернуло до нього жінки, Гнат зрозумів, що між ними й справді все покінчено. Спочатку це начебто вразило його, але потім він махнув рукою й почалося все по-старому... З тою тільки різницею, що тепер вже ніхто не заважав влаштовуватись, як забажається.

Дитину він любив своєрідною любов'ю, але згадував лише тоді, коли випадково робітниця йшла з дому й дочка лишалася в нього на руках. Росла вона таким малим занедбаним звірятком, що сміливо й розумно дивилися на все своїми великими оченятами. Вона не боялася й любила свого веселого татуса, але мама — для неї була понад усе.

Якось налагодити своє життя так, щоб мати змогу забрати дитинку до себе — це було найбільше бажання Летине. Але покищо все складалося не так.

Після робфаку — відразу пішла на виробництво. Вона хотіла стати колись інженером. Але покищо — мотористкою на бетономішалці, й ця робота дуже подобалась їй.

Будівництво тракторного велетня, надзвичайні темпи і призначені строки захопили її. Комсомол відрядив її на Тракторобуд, і от вже кілька місяців вона працювала тут, і жила тут же в одному з бараків північного селища.

Життя розірвалося на дві половинки, і половинки ці були нерівні. З одного боку — дитина, колишнє родинне життя, чоловік — в цьому всьому було надто мало радощів... Мила усмішка дитини, що сяла крізь похмурий туман всього цього минулого, не могла перетягти шальки на цей бік: на другому боці — кипляче, багатобарвне, повне праці, енергії й завзяття життя — життя на будівництві.

Дитина... Треба зробити якось так, щоб вирвати дитину з потойбічного життя й перекинути й її сюди. Тоді все буде на місці, все добре упорядковано й ясно в Летиному житті.

Так міркувала вона, повертаючись із тяжкою головою з міста „додому“ — на будівництво.

Зібралися в червоному кутку — великому, непривітному бараці, сляк-так прикрашеному з середини портретами вождів та червоними прапорами.

Було людно й гомінливо. Хлопці перегукувалися, сміялися, жваво розмовляючи на різні теми. Де-не-де червоніли хусточки дівчат.

Аж ось голова закликав до порядку.

Лета примостилася з краю довгої дерев'яної лави, в найдальшому кутку кімнати. Сусіди потіснилися, щоб дати їй місце.

— Сідай, сідай, Летко. Зараз починають...

— Здорова була! — хтось прошепотів ззаду, нахилившись до неї.

Лета жваво повернулася — Левченко, весело посміхаючись, стояв позади неї.

— Я вже давно тебе виглядаю, та ти чогось спізнився! — промовив він тихо, щоб не заважати доповідачеві.

— Аджеж не спізнилася! — блиснула на нього очима Лета, — а побалакати й після зборів встигнемо.

Іван Нежута й Савка Труш протиснулися до Сашка.

— Здоров. Здорова була, Азарова. Ти, Сашко, я бачу теж з нашою Леткою знайомий? — пошепки запитав Іван.

— Авжеж. Хоч і недавно, але вже друзі, чи не так? — весело звернувся Сашко до дівчини. Вона, сміючись, хитнула головою на ознаку згоди.

На них зашикали — не заважайте. Доповідач говорив про позику індустріялізації, про п'ятирічку, про роль комсомолу в реалізації й пропаганді позики.

Нежута незадоволено хмурих брови.

— Все це, звичайно, потрібно й актуально; — прошепотів він до Сашка, — але саме сьогодні і саме тут слід було ставити питання не про це: на будівництві — прорив, строки не виконують, темпи відстають... Треба піднятися в першу чергу комсомольцям — от про що треба говорити, кричати, галасувати зараз.

— А ти піди, поговори з Лютим, — порадив Левченко.

— Щож, і піду. Та чи буде з цього толк? Говорив вже з ним не раз, та все якось по різному в нас виходить: голови в нас, мабуть різні... Я приміром, вважаю, що не гаразд в нас на будівництві, масова робота не ведеться, комсомольців мало, навіть членів профспілки серед робітників якийсь нікчемний відсоток, — а робітники ж здебільшого — молодь. По-моєму треба на сполах бити — а він вважає, що все нібито гаразд...

Протиснувся крізь юрбу до стола президії. Лютий саме стояв осторонь, розмовляючи стиха з якимсь з товаришів. Нежута підійшов до нього.

— Здоров, браток! — привітно, але трохи начебто зверхньо-заустрів його Лютий, — маєш якусь справу?

Вони відійшли в куток, і за хвилину вже Нежута, завжди стриманий і діловитий, не зміг стриматися.

— Я бачу, ніколи ми з тобою не добалакаємося! — обурено доводив він, — але ти неправий, я в цьому глибоко певний.

Лютий тільки стримано й холодно посміхався.

— Ша, не бузи. Чи не можна без оцих лівих заскоків, — вимовив він.

Іван остаточно знятивися.

— Ліві заскоки? А може це в тебе правий опортунізм? Адже ж я говорю тільки про виконання директив партії...

— Заспокойся, я теж за виконання директив партії. Але не треба парка парити. Не забувай, в яких ти умовах працюєш: про психологію сезонника, що на його отакими голими агітками ніяк не вплинеш...

Прикладом комсомолу, а не голими агітками... Словом, я маю одну конкретну пропозицію, і в кінці зборів ти даси мені слово...

— Про штурм на восьмій дільниці не забудь — мимохідь нагадав Іванові Труш, — он і Самурін прийшов на наші збори...

Він показав на високу постать робітника-партійця, що спинився коло дверей.

Збори тривали далі.

— Поточні справи. Слово для заяви має товариш Нежута! — висловив нарешті голова зборів.

— Може ти хочеш сказати? — запитав Іван Савку. Той тільки рукою махнув.

— Та йди вже швидше, говори, що треба. Який з мене оратор?

— Товариші! — лунко задзвенів Іванів голос у напорошеній залі, — комуністична партія й вся робітнича кляса поставила перед нами, будівниками Тракторобуду, чітке завдання: завод треба збудувати в строк. Країні потрібні трактори. А в нас на будівництві — прорив. На жодній дільниці будівельний плян не виконується, всюду відстають. Комсомольці Тракторобуду повинні перші стати на боротьбу з проривом. Треба заснувати ударні бригади, втягати все робітництво у соцзмагання, битися на смерть з проривом...

Зараз на черзі — восьма дільниця. Найбільший і найвідповідальніший цех заводу треба вчасно збудувати. Але там — на бетонуванні — відстали. Бетонярі восьмої дільниці оголосили штурм на завтрашній день. Всі, хто тільки має змогу, повинні допомогти, втягнутися в боротьбу за виконання будівельного пляну... Он товариш Самурін зможе краще за мене розказати всім про завтрашній штурм і пояснити його значіння. А я хочу заявити тільки одне: ми, комсомольська бригада чорноробів з дванадцятої дільниці, завтра, одробивши зміну в себе, віддаєм себе в розпорядження товариша Самуріна — працюватимем на

восьмій дільниці. Закликаємо всіх комсомольців піти за нашим прикладом. Всі на штурм!

Запальні Іванові слова впали в свідомість кожного іскрами в порох.

— Правильно!

— Й ми теж підемо! Запишіть і нас!

— Дайош восьму дільницю!

— Де товариш Самурін?

Товариш Самурін, не чекаючи дозволу голови, вже з'явився біля столу президії. Він підвів руку і в бурхливій схвилюваній масі молоді трохи стихло.

— Геть рабські волячі темпи в нашій роботі! Геть прогульників і ледарів! Хто хоче додому на піч—хай іде від нас. Хай іде геть і той, хто любить літати, як птичка божа, з місця на місце, з будівництва, на будівництво. Свідоме робітництво доведе на прикладі, як треба будувати соціалізм. Комсомольці! Слово за вами!..

Коли виходили після зборів, схвилювані, піднесені хвилию ентузіязму, Сашко стиснув Леті руку:

— Хороше, правда?

Вона підняла на нього розчервоніле обличчя. Очі блищали збуджено й, як завжди, весело.

— Авжеж добре. Я ж теж завтра буду на штурмі, а ти?

— Прийду й я! — посміхнувся Левченко, — а в тобі, я бачу, ентузіязму на десять душ вистачить.

— Брунду говориш. Але ти ж сам повинен розуміти—це ж чудово! Почувається, як хвиля якась тебе підносить—і ладен гору перекинути, в таку хвилину.

Самурін задоволено плескав по плечах Савку й Івана.

— Хлопці молодці! Зуміли розворушити масу—матиму завтра помічників більш ніж треба: бачите, всі охочі йти! Комсомол завжди був і буде в перших рядах.

— Комсомол, але не всі комсомольці! — з єхидною посмішкою прошепотів Іванові Труш, — глянь лишень на витягнуту фотографію Лютого...

Лютий справді почував себе якось ніяково, хоча, приховуючи свої почуття, мимрив щось про ударництво, соцзмагання й більшовицькі темпи.

Комсомольці розходились по бараках, а хто на третю зміну—бадьорі й запальні.

Лета з Сашком попрощалися біля дванадцятого барака.

VIII

Поспішним широким кроком Гнат Тимофійович ішов коридором. Вся його ділова, зосереджена постать виявляла надзвичайну стривоженість. Знервовано покусуючи сивуватий вус, він хмурих брови й небачучим поглядом дивився прямо перед себе.

Мало не наскочив на Левченка.

— А, це ти, друже... Пробач, не помітив: справи, знаєш, такі. Ходім до мене.

Зайшли до кабінету. Гнат Тимофійович не сів до стола, а великими стривоженими кроками почав відмірювати відстань між дверима й вікнами.

— Що ж таке? — насторожився й Левченко.

Застоловіж зупинився перед ним.

— Шкідництво на нашій будівлі — от що! І головне — що шкідництво дрібне, низьке. Виходить, як видно, з лав робітництва... Приймаємо на роботу всіх без розбору — цілком можливо, що серед робітництва не мало куркульні й іншого ворожого елементу... Це нам відомо... Але кепсько те, що поле для шкідництва відкрите: приходь і роби що хочеш, шкодь, як можеш, ніхто не заважатиме! — Охорони нема достатньої, на дільницях вночі кожний, хто хоче, палається...

— Що зробили?

— На будівлі житлокомбінату хтось одкрутив кран, і вода цілу ніч бігла під фундамент...

— Може не просто забули закрити кран, а під час роботи?

— Ні. Є кілька свідків, що крани були закручені. Не інакше, як зловмисний вчинок. Шкідництво.

За кілька днів по цьому Сашко після роботи зайшов на дванадцяту дільницю.

Тут, саме кінчаючи зміну, працювала на бетономішалці Азарова. Левченко з кожним днем почував все більшу симпатію до веселої білявої дівчини з темними, зеленявими очима.

Вона побачила його крізь сіруватий цементний порошок і весело кивнула головою. Робота кінчалася. За кілька хвилин обсипана порохом червона хустка була вже коло нього. Вона обтерла запорошене обличчя й пішла разом з ним з-під піддашся.

— Посидьмо тут кілька хвилин! — попрохав Сашко, — я зараз не можу йти додому — маю спішну роботу: працюватиму до пізньої ночі. Оце вийшов трохи провітритись та й вирішив з тобою побалакати...

— Добре зробив! — усміхнулася Лета, й вони сіли один побіч одного на купу рейок біля рихтовань теплоелектроцентралі.

Робітники кінчили зміну й пішли з будівлі, було безлюдно й тихо.

Холодний вечір пізньої осені спускався на землю, обплутуючи помракою недобудовані цехи майбутнього заводу.

Звідкись зі станції долітали гудки паротягів, десь вдалені загоралось вогнями велике місто, але тут було тихо, й подиждосі незайманих степів похапливо заповняв відірвану від них ділянку, щоб хоч не надовго, хоч би вночі панувати над галасливим майданом будівництва.

З суєдньої, десятої, дільниці пройшли купкою дівчата-робітниці.

Вони лузали насіння й наспівували пісню, й одна з них, напнута великою чорною хусткою зиркнула з-під тої хустки на Сашку пильним поглядом великих чорних, немов би трохи зляканих очей.

Погляд цей щось нагадав йому, але дівчина пройшла мимо й Левченко ніяк не міг зв'язати його з будь-чим певним і виразним.

— Ти не знаєш цю дівчину? — запитав він в Лети.

— Яку дівчину? Їх тут пройшло кілька... Втім не знаю з них жадної. Одна, здається, з нашого бараку, але вона тільки вчора прийшла на Тракторобуд. А їх тут стільки проходить і йде геть, що вже перестаєш звертати увагу на нові обличчя...

— Плинність?

— Авжеж. Плинність робочої сили, — це так зветься офіційно. Не зрозумію ніяк, чого це люди не можуть постійно працювати на одному місці, ні — обов'язково чомусь треба чогось шукати...

— Риба шукає, де глибше, а людина — де ліпше! — посміхнувся Сашко, — ну, а тобі й тут добре, не збираєшся перелітати?

— Я ж комсомолка, ти забув? Та до того ж мені тут добре. Робота цікава й товариші хороші! — з посмішкою зиркнула на нього.

— Алеж у тебе є сім'я, дитина. Хіба тебе не тягне до них? — запитав Сашко й відчув, як голос його здригнувся якоюсь холодною нотою. Наче осінній холодний вітер дмухнув.

— Дитина... Так, дитина — це моє лихо і радість, це нерозв'язане питання в моєму житті... — задумано мовила дівчина, — а сім'я — сім'ї в мене нема, я сама зовсім, як палець...

— Як же так, а чоловік?

Задумано дивлячись у вечірню сутінь, спершись ліктем на купу колоддя, Лета спокійно і щиро розповіла хлопцеві всю свою історію.

Він слухав — і мимовільна асоціація спливала йому в свідомості.

— Яка різьча подібність — ця історія й те, що було з Галею... думалось йому, — родинні неполадки, чоловік... дитина... все так як, і в Галі. Тільки в Галі дитина вмерла і цим ще поглибила її трагедію, а Летка — ні, вона сама зовсім зовсім не подібна до Галі! Вона й ставиться до всієї цієї історії якось не так, як Галя.

— Та-а-а, он, значить, яке в тебе життя! — вимовив він зрештою, — а я гадав, що в тебе все гаразд... Ну, та ти не падай духом.

— А я коли небудь падала? — засміялася дівчина, — мені тішки неспокійно, цю дитину зараз до себе забрати не можу. Але я це ще полагоджу і таки все влаштую по-своєму! — упевнено закінчила вона й рішуче блиснула на нього темними, вночі зовсім чорними очима.

— Та ти така, що все по-своєму зробиш! — засміявся й Левченко, — а от що я хотів тебе запитати: що це в тебе за ім'я таке дивне: — Лета? Ти ж кажеш, селянка, а ім'я якесь мітологічне, вишукане...

Їй стало зовсім весело.

— Ім'я в мене й справді чудернацьке! — погодилася вона, — якогось попа чорт надав найменувати мене Синклітикією: є таке православне ім'я... На селі мене звали Секлетою, а Леткою — це вже в місці ребята скоротили.

Жартуючи й сміючись, вони не помітили, як збігав час. Вечоріло.

Зі степових просторів налетів вітерець і льодовим струменем пробіг по тілу.

— У-у, дюдя! — сміхотливо скарьжилася вона, — ходім уже звідси — тобі працювати треба, а я хотіла в бібліотеку забігти.

Вони обійшли навколо кістяка майбутньої будівлі, що тільки ще починав виростати з покопаної, поневоленої степової землі. Вже зовсім потемнішало.

Раптом вона зупинила товариша рвучким дотиком руки.

Він глянув — вона вказувала в темряву, що обплутувала сплетіння дощаної опалубки.

— Що це там? Наче виблискує щось...

Нахилиючись і обережно обмацуючи ногою кожний крок вони пролізли під сплетіння дощаних перекриттів.

Там, у самому центрі майбутньої будівлі, в тому місці, де найгустіш спліталася виготовлена для майбутніх колон тепло-центральної арматура, зодягнена пахучою дощаною одежею опалубки, на землі й справді щось блищало.

Левченко нахилився й узяв у руки.

— Диви, мотузка... Промашена дьогтем, чи смолою — й тліє... А де ж другий кінець її?

— Сюди, сюди... От я намацала куди її протягнуто... Матінко моя, диви лишень!

Сашко перестрибнув через дошку й глянув на те, що так злякало дівчину.

Тут під дошками й обалолами, добре просохлими за останні сухі вітряні дні, на землі, на купі сухих остружок примощено було барильце. У відтулину того барильця й було всунуто кінець промашеної мотузки.

Від барильця за кілька кроків дхнуло газом.

Лета й Сашко мовчки глянули один на одного.

— Ти розумієш, що це значить? — запитав, нарешті, він.

— Й питати не треба! Це ж ясно! Затопчи добре отой запалений кінець та ходім швидше заявимо куди треба.

За кілька хвилин на місці підпалу була вже міліція, де-хто з робітників, з технічного персоналу, виконроб дільниці, що випадково був на будівництві в цю пору.

Гнат Тимофійович саме вечеряв у себе вдома, коли задеренчав телефон.

— Що таке? Барильце з гасом? Знову шкідництво! яке нахабство! Підпалювати будівлю майже серед білого дня... Адже зовсім недавно повечоріло. Га?.. Начальника району міліції! Ви слухаєте?.. Негайно посилити варту на дільниці! Що таке? Неможна? Людей нема? Ат, сто чортів його матері—знову та сама причина!..

Застголовінжа роздратовано кинув телефонну трубку й почав натягати пальто.

— Та куди ж ти? І не повечеряв як слід! — незадоволено скривилася дружина.

— А, ніколи! Треба на будівництво... сама ж чула, знову шкідництво...

Дружина все з тою ж незадоволеною міною прикрила за чоловіком двері.

IX

— Чого це ти, Катько, вдираєшся в кімнату й гасаєш, як угоріла кішка? — незадоволено скривилася немолода вже й малоприваблива жінка, обережно намащуючи своє прив'язе обличчя якимось кремом.

Вона не повернула голови й не відірвалася від дзеркальця, коли в кімнату ввійшла її товаришка. Слоїчок крему, пуделко рожевої пудри, недоїдений шмат хліба з салом, флакон з рештками дешевого одеколону, зім'ятий брудний рушник і червоний губний олівець лежали в безладді перед неї на підвіконні.

В кімнаті так само панувало безладдя: неприбрані ліжка, розкидана повсюду білизна сумнівної чистоти, недопалки й папірці від цукерок надавали кімнаті вигляд неохайного й незатишного житла. З невеликого вікна вдирався в кімнату галас і порох одної з вузьких і брудних вуличок старої частини міста.

З-під ліжка витягла маленький кошик й почала недбало скидати туди дещо. Притоптані, але ще претензійно вузенькі й довгі, на височенних підборах „стовпчиком“ черевинки полетіли в протилежній кутку кімнати. Туди ж полетіли пляшечки й коробочки дешевої парфюмерії. В кошик—все найпотрібніше. Тоді—з вішалки зняла стареньке пальто й велику чорну хустину.

Вже зодягнувшись і напнувши на самі очі хустку, з кошиком у руці підійшла до дверей. Збиралася була вже й вийти, але спинилася, наче забула щось, і обернулася до тої, що сиділа перед дзеркалом. Та продовжувала марно наводити на себе красу, немов би в кімнаті не було нікого.

— Тамаро, я йду! — непривітно гукнула трохи хрипким голосом.

Тамара не обернулась.

— Куди йдеш? — байдуже відказала, розглядаючи в дзеркальце кінчик свого кирпатого носа.

— Іду! Назовсім іду. На роботу стаю. Кудись там посилають — на Тракторобуд абощо.

Тут тільки її подруга поклала своє приладдя й здивовано обернулася.

— На робо-оту? Що це тебе — біржа праці послала, чи що? Ну, я так і знала! Казала ж тобі — не ходи на біржу, бо пошлють на роботу, тоді не можна буде одкрутитись і доведеться або з обліку знятись, або йти кудись лямку тягти... А ти, дурепа, все по-своєму робиш! Ну, йди тепер! куди ти підеш? Що робитимеш?

— На будівництво чорноробітницею, куди ж іще! — голос Катрі задзвенів задрливо.

Тамара аж руками сплеснула.

— Чорноробітницею! Ти що — здурила? І ти йдеш? Слухай, Катю, на якого чорта це тобі здалось? Покинь, не ходи.

— Катря поставила кошик біля дверей і спинилася.

— Не йти... Але що ж тоді робити?

— Як що? Те, що й раніш... Адже живемо не погано. Заробіток останнім часом не такий то й малий — можна й одягнутисть пристойно.

Тоді Катя знову взяла кошика до рук і вже рішуче повернулася до дверей.

— Ні. Не хочу „те, що й раніш“. Нудно мені, набридло таке життя... Люди он щось будують, до чогось прагнуть, у газетах — про соціалістичне будівництво, ударництво...

— А ти їх читавш — газети ті? — зневажливо скривила губи подруга, — письменна яка знайшлася!

— А хоч і не читаю — а так глянеш інколи випадково, як хліб загорнеш абощо... Нудно мені тут і не до смаку таке життя... Я, Тамарочко, робітницею колись була, і батько на заводі працював, тільки пиячив сильно і помер з перепою. Нас, малих шестеро лишилось — самих дівчаток... Я тоді вже на фабрику ходила, мені сімнадцять років минуло. Ну, а потім там було скорочення, потрапила на біржу, а там познайомила от з такими, як ти, і — пропало все на світі!.. Тільки ні — не до смаку мені це, кажу ж тобі... Піду працювати знов, хоч би й чорноробітницею...

— Ну, і йди, якщо така дурна! — байдуже мовила Тамара і повернулася знов до свого дзеркальця.

Двері грюкнули.

— Ти ж назад до мене приходи, якщо й там нудно стане! — зі сміхом гукнула услід Тамара.

Так жінка з чорними, немов би зляканими очима й хрипкуватим голосом повії, Катя Полякова на ймення, опинилася на будівництві Тракторобуду.

В жіночому бараці їх там було багато дівчат і жінок, що

зійшлися сюди з різних кінців, з міста й з села, хто — підробити трохи та й назад — додому, хто — не маючи того дому та іншої роботи. Були й такі, як Катя... Вони змінювались часто-попрацюють тиждень-два та й розсчитуються, так як і інші сезонні робітники...

Працювали на будівлі чорноробітницями: носили пісок, цеглу, будівельний матеріал, воду на будівлю, поливали цегляне муровання тощо. В бараці після зміни лежали на тапчанах і спали, або збирались купками поговорити про убрання, про хлопців, лузали насіння.

В бараці де в кого тапчан застилався чистим покривалом, подушки впадали в око червоною лиштвою на чистих білих наволоках. Де в кого на стіні красувалися штучні квіти, барвисті, розфарбовані листівки й фотографії. Дбайлива жіноча рука помітна була й тут, у цьому тимчасовому житлі, і це вигідно відрізняло жіночий барак від чоловічого. Але й тут багато було бруду, тарканів і блощиць. Стіни, давно не білені, вкривалися огидними плямами від дотиків брудних рук і голів, від роздушених блощиць та вогкості, що проступала крізь стіни.

Мешканці бараку надто часто змінювалися, щоб можна було якось організувати лад. Приходили й шли геть — і не зацікавлені були в тому, щоб прибрати й прикрасити своє тимчасове житло.

Катя Полякова опинилася в кутку біля вікна, де поруч з нею саме розташувалося двоє — троє найчепурніших і найсерйозніших дівчат. Вони працювали тут уже кілька місяців і не збиралися „перелітати“ деінде.

— Ліжко хоч застели! — гукнула Каті одна з них, коли на другий же день вона зірвалася на роботу й, поспішаючи, покинула неприбране лахміття на своєму тапчані.

— На чорта? — побуде й так! — брутально відповіла Катря й побігла на роботу.

Після семи годин незвичної праці боліли руки й спина, коли вона повернулася до бараку. Скинула важкі обліплені в'язкою грязюкою черевики. Панчохи теж були брудні й мокрі, але скидати їх не вистачило енергії — завалилася на ліжко, не роздягаючись. Сусідки скося подивилися на неї, але не сказали нічого.

— Ну й хай собі дивляться! Подумати, чепурухи знайшлись! — злісно подумала Катря, почуваючи, як утома боляче розливається по м'язах.

Вона заснула й спала пару годин. Прокинулася, відпочивши, і все навколо вже видалось в іншому світлі. Не встаючи й усе ще удаючи з себе сонну, вона приглядалася крізь примружені повіки до всього, що робилося в бараці. Чистенькі, акуратні ліжка її сусідок, чепурні книжки на дощаній полиці над ліжком однієї з них — приємно вразили її.

Дівчата сиділи й читали щось, не звертаючи на неї уваги. Тоді Катя підвелася, потихеньку, немов би знехотя прибрала

лізко, намагаючись старенькою ковдрою прикрити свої злиденні лахміття. На подушку натягла чисту наволоку, рушник, старенький, але вишиваний і чистий, повісила на гвіздочку коло приголов'я.

— Ходім пройдемось! — гукнула її одна з робітниць. Вона напнула свою чорною хустиною й пішла.

Тоді Лета Азарова підвела голову від книжки й з усмішкою глянула на товаришок.

— Таки вплинули — і досить швидко! — багатозначно підморгнула їм вона.

— Ну що ж, отак і треба діяти. Виховувати треба цю публіку! — підтримала товаришка, — тут взагалі у бараці треба було б щось зробити, бо бруд, безладдя, галас завжди...

— А-а, хіба з ними щось зробиш? — махнула рукою третя, — як сьогодні ці, завтра — інші, ніхто не зацікавлений у тому, щоб налагодити якомось наш побут. Що ж, нам самим, оце втрюх, за це діло братись? Нічого не вийде!

Лета, не погоджуючись, похитала головою.

— Важко це правда. Але вже є тут кілька душ більш-менш постійних робітниць, що вже з місяць і понад місяць працюють... Збити з них ядро і розпочати справу... Самі ж бачили, що дехто дуже легко піддається впливові — як от ця наша нова сусідка!

— Ну, це ще невідомо! З першого разу не визнаєш...

Катря працювала й далі на виробництві, звикаючи все більш і більш до роботи, але ні з ким з дівчат не сходилась ближче.

Тому то Лета не зуміла відповісти Левченкові, коли вони зустріли Катрю біля теплоцентралі. Вона поверталася з роботи, з іншими дівчатами, напнувшись, як завжди, чорною хустиною з-під якої блищали тільки її чорні, немов би злякані очі.

Йшла задумана, обмірковуючи те, що тільки но мимоволі вразило її. Допіру, коли вони йшли майданом будівництва, зустріла якогось інженера. Він поспішав, видно, в якійсь негайній справі, й не звернув би на себе Катриної уваги, якби не оглянувся кілька разів на неї й її товаришок пильним, немов би сторожким і допитливим поглядом.

— Що це, наче ховається? Іч, дивиться лисицею! — подумала Катря, але тут він глянув на них ще раз і погляд його зустрівся з її очима.

Вона пізнала його — чи може їй так здалося? Що б він тут міг робити, отой підозрілий тип?.. Ні, мабуть помилка: це є він...

Заглибившись у ці думки, вона не помітила, як до неї самої придивляється Левченко. Його то вона в усякому разі не пізнала — хіба мало доводилось їй зустрічати і зупиняти на вулиці чоловіків?

Декого з колишніх своїх приятелів вона й справді зустріла тут, на Тракторобуді, але подбала про те, щоб її не помітили, бо не мала охоти зв'язуватись.

Ввечорі того ж таки дня, лягаючи спати, Катря мимоволі прислухалась до розмови Азарової з товаришками. Лета говорила збуджено, палко, в її голосі дзвеніло обурення. Одне випадкове слово вразило Катрю.

— Шкідництво... На кожному кроці шкідництво! — з ненавистю повторила Лета.

Полякова підвела голову. Про що це вона? Що це за шкідництво таке? — Про шкідництво вона, Катя Полякова, вже чула якось, але зовсім в іншій обстановці. Там навпаки — там не обурювалися з шкідництва, навпаки — радилися про те, як завдати шкоди ненависним будівникам якось чужого й ворожого нового життя...

Лета розповідала товаришкам про випадок на будівлі теплоцентралі.

— І головне, — говорила вона, — і я, й багато інших товаришів певні, що шкідництво це виходить з мас самого робітництва... Хто тільки не проліз сюди, на будівництво: розкуркулені куркулі й їхні синки, різні „колишні люди“, просто злочинний елемент... Якби ж можна їх викрити, спіймати когось, щоб знищити тут оцю заразу! Та тільки хто ж їх пізнає?

Катря підвелася на ліжку. Вона — то тамо могла щось сказати в цій справі, але вагалася.

— А міліція на будівництві є? карний розшук? — раптом голосно запитала вона.

Дівчата аж здригнулися. Вони не сподівалися втручання з її боку. Переглянулися між себе.

— Міліція і карний розшук, звичайно, є! — одповіла, нарешті, просто й спокійно Азарова, — але хіба легко викрити злочинців? Тут треба нам самим, робітникам, узятись. Адже не для того працюємо ми тут, на Тракторобуді, щоб якась сволота нищила те, що ми будуємо?

— Це ти правильно сказала! — як завжди грубо, але щиро відказала Катря.

Вона хотіла говорити й далі, але чомусь не наважилась і замовкла. Дівчата помітили її вагання.

— Як тебе звати? Звідки ти? Живемо разом, спимо поруч а досі не знаємо! — весело сказала тоді одна з них.

— Полякова, Катря, — так мене звуть... А звідки я — це, мабуть нікому не цікаво, — неохоче відповіла та й знову похилилася на подушку.

Другого дня в їдальні після роботи Катря зустрілася з Павлом Несвітієм. Він окликнув її, і від несподіванки вона мало не перекинула тарілку з борщем.

— Що ти тут робиш, Катко? — сміючись запитав він, підходячи до неї ближче, — невже працюєш? Теж у пролетаріят записалася?

А ввечорі й погуляти можна, еге ж? Не забула ж старих друзів, ха, ха, ха!

Вона не знала, що відповісти й розгублено ворухила ложку в тарільці. Та Павло не помічав цього й весело продовжував щось говорити й сміятись.

— Петровичу, диви, кого зустрів! — гукнув він до свого приятеля, — пізнаєш? — це ж наша хороша знайома Катька з Катеринославської, ха, ха, ха!

Катя злякано оглянулася.

— Мовчи, ти, базікало! Хто тебе за язик тягне? — сердито спинила вона Несвітія, — поговоримо іншим разом, не тут, серед народу!

Поруч голосно розмовляли про вчорашній випадок на дванадцятій дільниці.

Павло підморгнув товаришеві й штовхнув у бік Катю.

— Чуєте? Треба, кажуть, шкідників винищити? Клясово ворожий елемент, кажуть, треба викинути з соціалістичного будівництва. Якраз піймасте, голуб'ята! Не такі то дурні, що вам у лапи потрапити... А ловко зроблено було, правда? — барильце з гасом, гніт підпалено... От якби не викрили — спалахнуло б усе зразу, як солома! Красота!

Катря здивовано глянула на нього.

— Дурний ти, я бачу, тільки тріпатись язиком і вмівш, а мозку, мабуть, обмаль! Красота, кажеш? Що ж тут красивого, як ти сам будував, будував, а хтось візьме тай пустить за димом?

— Сам будував?! Так що ж такого? На чорта вона мені здалася та будівля? За те, що будували, гроші одержав, а далі — хоч трава не рости! Та може я сам і палю її, ту будівлю, щоб очей не мозолила! ха, ха, ха...

Товариш злякано смикнув його за рукав.

— Ну ти, кинь трепатись і вправду язика розпустив... Гляди, ще почує хтось, пришиють діло.

— А, хто там почує! А як і почує, так що ж? Пожартувати не можна!

І він весело підморгнув Катрі.

Але в її пам'яті вже виплила: маленька неохайна кімната, повна цигаркового диму й горілчаних випарів. Кілька чоловіків брутально й злісно розмовляли тоді між себе, з'єднані однаковою ненавистю. однаковими бажаннями... Катька сиділа тоді в куточку біля столу, тихенько пригублюючи горілку зі шклянки й слухала. Вона все чула до єдиного слова, запам'ятала все до одної думки, хоча на неї не звертали уваги. Вважали — своя.

— А може й за свою не вважали... Просто й за людину не зважали... за ніщо! — злісно подумала Катря, — сволочі... Тепер побачите, чи справді „ніщо“... От піду й заявлю виконробові, що за люди на його дільниці працюють!

Вона нашвидку кінчила обідати й вийшла з їдальні. На щастя, Павло з товаришами тепер захопилися якимись розмовами на інші теми й не помітили її виходу.

На майдані будівництва тепер було тихше й малолюдніш, хоча роботи не припинялися. Працювала друга зміна.

Катря швиденько пройшла до невеликого дощаного будиночка, де на дверях написано було:

„Контора виконроба 12-ої дільниці.“

Несміливо зайшла. Там було людно й галасно. Якийсь десятник щось обурено доводив, розмахуючи руками й лясаючи долонею по брудному столу. Ще кілька чоловіків стояли навколо того стола, прислухаючись до суперечки.

Катя нерішуче зупинилася біля дверей.

— Коли я це беру на свою відповідальність! — почула вона вперті слова десятника, — й ручуся вам, з тих хлопців можна щось зробити! Працюватимуть не гірш за інших робітників... Аджеж не святі горшки ліплять!

— Зрозумійте, Іване Наумовичу, що це не вихід зі становища! Недосвідчені хлопчак-чорнороби не замінять вам справжніх старих робітників — бетонярів, що виконують одну з найвідповідальніших робіт на будівництві! — спокійно й наче втомлено відповідав м'який голос, — звичайно, можна було б зробити такий експеримент, скласти бригаду й подивитись, що з того буде?.. Але, повторюю, я глибоко впевнений, що ця пропозиція не реальна і ви з вашим комсомольцями, — що їх ентузіазм, к слову мовити, я дуже поважаю, — в даному разі, м'яко кажучи недоцінюєте труднощів роботи... Побожую навіть, що така спроба могла би принести шкоду будівництву, зайві витрати на перероблювання тощо... Адже жі представники проф. і парт-організації, так би мовити — інші боки нашого трикутника, — однакової думки зі мною! Чи не так, товаришу Подольський?

— Цілком, цілком погоджуюся з вами, Тимофіє Петровичу! — охоче підтримував один з тих, що сиділи біля столу, швидко підводячись і підхоплюючи портфель під пахву, — гадаю й я, що ви необережно за це беретесь... Безвизначно це... Може бути зрив...

— Але щож робити тоді? Де взяти кваліфікованих бетонярів? Робота стоїть, посувається черепашачим темпом! — настоював десятник

Виконроб розвів руками.

— Щож робити, Іване Наумовичу! Вище своєї голови не підскочиш! Ми робимо все залежне від нас, вимагаємо, кричимо, натискаємо на всі інстанції... Нема! Доведеться обходитись і так...

— Алеж робота затримується, стоїть! На чорта тоді говорити про темпи?

— На жаль, ніякі розмови про темпи нам не дадуть робітників! — з боєм відповів той, — будемо намагатись не відставати й з тою робочою силою, що є в нашому розпорядженні...

Десятник безнадійно махнув рукою й рвучко повернувся до дверей.

— Це все — срунда! Без людей нічого не зробиш. Ми й так виконали за цей місяць тільки 30% плану. Що ж — по-вашому — і далі таку волинку тягти?!

Знервованим кроком він вийшов з кімнати, сердито смикаючи себе за посивілий вус.

Подольський, поправляючи на ходу пенсне, поспішив за ним.

— Надаремно ви так хвилюєтесь, Іване Наумовичу! — заспокоїливо говорив він, — не турбуйтеся, справа налагодиться, все піде добре, темпи підвищимо, закінчимо побудову в строк.

— Підвищимо, закінчимо! Щось робити для цього треба, а не язиком молоти! Ех, мовчить вже краще, профорганізаціє! — донеслось вже з надвору. Пірка іронія дзвеніла в голосі десятника.

Тоді Катря вирішила підійти до столу. Робітники, що говорили з виконробом, один за одним покинули кімнату, й вона побачила інженера.

Біля нього за столом сидів ще якийсь інженер і вони, лишившись сам на сам, почали жваву, дружню розмову. Говорили не голосно, притишеним голосом так, що Катря вихоплювала лише окремі слова, не зв'язані між собою певним змістом.

Почувши, що в кімнаті ще хтось є, виконроб підвів голову від рисуноків, що їх уважно розглядав.

— А вам чого? — запитав її недбало.

Вона хотіла говорити, але боязко глянула на стороннього. Немов би відчувши на собі погляд, він теж оглянувся на неї. Зір її зустрівся з пильним і немов би сторожким поглядом пронизливих очей.

— Та я... Мені, власно нічого... — замішано відповіла дівчина, повертаючись до дверей.

Інженер здивовано здвигнув плечима й знову схилився до рисунка.

— Той самий... він! — сама собі повторювала Катря, опинившись на вулиці. Пішла геть з дільниці, глузливо посміхаючись:

— І ч, кому скаржитись надумала! Дурепа...

Вже біля дверей барака мозок пронизала нова думка:

— Це ж до ДПУ треба, до розшуку або що...

Але в ту ж хвилину лякливо відкинула цю думку:

— А, з лягашами зв'язуватись... Не мала баба клопоту...

І з не зовсім спокійним серцем, похмуро попрямувала в свій куток.

Х

Іван Наумович тим часом теж заходив до одного з бараків. Струмок холодного осіннього вітру увірвався разом з ним у двері.

— Зачиняй двері, бо й так повимерземо тут! — гукнув відразу хтось зі свого тапчана.

Іван Наумович поспішив щільно причинити двері й попростував до товаришів, що чекали на нього, сидячи біля столу поперед приміщення й, накинувши на плечі пальта, тихо розмовляли.

— Еге, та у вас тут, я бачу, й справді дуже парко! — пожартував десятник, підходячи до них, — що ж це, навіть і грубки немає в вашому бараці?

Іван Нежута й Савка Труш нетерпляче й запитливо глянули на нього.

— Сідайте, папашо! Давно чекаємо! — підсунули йому табурета.

— А грубки в нас і справді ще нема. Та ж на дворі ще не зима! — посміхнувся Савка, — живемо якось... Щоправда, чимало народу тікає... щодня звільняються десятками, сотнями: і умови погані, та й сезон кінчився — додому, на село їдуть... Хоч би старі, то це зрозуміло, а то серед наших хлопців багато таких. Вчора он Харченко, Лисунов, Милко до дому подалось... Ми думали Лисунова в нашу групу теж втягти, хлопець хороший — та от бач, не витримав — змився... Віда з таким народом!

— Та все ж таки є й надійні ребята! — Бригаду сколотимо таку, що во! „На большой палець“! — пожартував Нежута, але відразу змінив тон на серйозний, діловий.

— Розповідайте ж, як там справи, Наумовичу? Що сказав виконроб?

Іван Наумович незадоволено нахмутив брови, спираючись ліктем на стіл.

— Виконроб, як я того й чекав, — не довіряє й не підтримує. Чорт його розбере, чи він боїться й не хоче брати на себе відповідальности, чи всерйоз не вірить... А може й ще щось... Словом, не згоджується. „Профорганізація“ наша ні чорта не розуміє і не втручається... Справи — липа!

І він розповів хлопцям свою розмову з інженером.

Савка схвильовано скочив зі свого табурета.

— Слухайте, це ж чорт зна що! Що ж, він думав, що ото так і буде робота тягтись по волячому? Де він візьме отих бетонярів? Чи він навіть і не турбується про це?.. Чи не має й тут шкідництва, га, як ти гадаєш, Іване?

— Опортунізм на практиці! — повчально вимовив Нежута, посміхаючись.

Савка скипів.

— Та ти не смійся — й справді ж опортунізм!

— Я ж зовсім не сміюся, любий друже.

— Так що ж, будемо значить сидіти й мовчати? Підемо на іншу ділянку землю копати, а ТЕЦ покинемо? Хай, мовляв шукають собі бетонярів, де хочуть, наше діло мале... — обурено говорив Труш.

— Землю копати — кожний зумів. На це особливої кваліфікації не треба, чорноробів найлегше набрати! — задумливо додав Нежута, обмірковуючи справу.

Іван Наумович мовчки дививсь на них деякий час, пошмикуючи себе за вуса.

— Так от що, хлопці!—вимовив він, нарешті,—хай той виконроб скажиться, а ми свою бригаду таки закладемо, от що. На себе візьму відповідальність!—закінчив він.

Хлопці аж підскочили від радості.

— Правильно, папашо! Отак і зробимо!

— Закладемо свою бригаду й будемо працювати! Хлопці в нас добрі підбралися, бажання є, а вміння.... та не святі ж горщики ліплять! Навчимося! Навчите нас, авжеж, Наумовичу?

— Кажіть, хто там у вас є з ребят, щоб до діла ближче! — з місць відповіді зауважив старий, — та пам'ятай, братва, що кожна робота потребує і звички, і терпіння... А навчитись треба, бо як не працюватимете як слід, що мені заспіває адміністрація з профорганізацією, і взагалі увесь наш трикутник, так званий?.. Так що ви вже глядіть, братва, не підкачайте!

— Будьте певні, папашо! не підкачаємо!

— Ну, й гаразд... Давайте ж, хто там у вас є?

Три голови зосереджено схилились над столом. В руках Івана Нежута з'явився недогризок олівця й шмат паперу.

— Сливенко, Катайгора, Золотуха... Колька Манжелій, Шевченко, Решетняк, Літєвич...—поспішно переліковував Савка,—чоловіка з п'ятнадцять набереться—досить з вас, Наумовичу?

— Вистачить!—ребята хороші, знаю ж їх усіх і я!—з задоволенням відповів Іван Наумович,—все ж там підкрутять їх, щоб знали, яка справа, мовляв—треба не підкачати! Щоб за роботу бралися по-діловому...

— По ударному!—підказав рудий Золотуха, що тим-часом нишком підійшов до столу й з-за Трушевого плеча стежив за олівцем в руках Івана.

— От-от, саме по-ударному!—підхопив Іван Наумович,—з'агітуйте ребят, щоб була наша бригада—на большой палець!

— Та в цьому ж не сумнівайтесь! Раз вже взялися за справу, значить діло буде!—весело говорив Савка.

— Ну, так завтра оформлю це де треба й починаймо роботу. Прощайте, хлопці, треба поспішати на автобус.

— Еге ж, ви в місті живете... Мабуть, не мерзнете в себе вдома так, як отут ми?—запитав Савка, щільніш загортаючись у своє подерте пальтишко.

— Ну да, не мерзну. Вам тут, я бачу, зовсім сутужно доводиться...

— Сутужно, та жити можна!—відповів Нежута,—якось перетерпимо. Хіба це найголовніше в житті? Надобраніч, Наумовичу!

— Перетерпимо, перетерпимо!—сердито перекривив приятеля Савка, коли за старим зачинилися двері, ще раз впустивши в холодний барак порив льодового осіннього вітру.

— Чия б собака гарчала, а твоя б мовчала, — продовжував він, — кому, — а тобі ніяк не можна в таких умовах жити: скуттись знову зі своїми легенями, от тоді й будуйте Тракторобуд без Івана Нежута, як знаєте!

— А й справді — як же це без мене будуватимуть? Нічого ж не вийде! — зі сміхом підхопив Нежута, але сміх враз зірвався і болячий кашель вирвався з грудей.

Труш злякано дивився на нього. Хлопець відкашлявся й зблідлий, немов би винуватий, глянув на товаришів. Спробував посміхнутись — не вийшло.

— Ну його к чорту! — тільки вимовив він, — а я вже сподівався, що видужав зовсім...

— Дурний, та ти ж і не хворий. Помирати ж не збираєшся! — заспокоїв його Савка, з тривогою відчувши в голосі приятеля песимістичну нотку, — от тільки не будь дурнем, та не забувай, що здоров'я твоє не тільки тобі самому потрібне...

— Ну, так що ж робити?

— Як що? Згоджуйся на пропозицію твого приятеля — інженера й перебирайся до нього... Ну, хоча б до того часу, поки тут не налагодають по-зимньому... Чого ж тобі, справді, здихати в цих холодних бараках, коли можна інакше влаштуватись і коли в нас саме розпочинається нова робота, кожна людина на обліку... Не будь дурником, Івасю...

Нежута посміхнувся.

— Та гаразд вже, не буду дурником... Я й сам гадав уже погодитись і перебратись до Левченка... Тимчасово, звичайно!

— Ну, от і добре!

Другого дня на 12-ій дільниці була сенсація. Робітники, що вийшли на першу зміну з усмішками й жартами розповідали один одному новину:

— Іван Наумович нову бригаду бетонярів привів: старі бетоняри — кваліфіковані, бетону того самого ще ніколи й в очі не бачили!

— Підтягнись тепер, хлопці, бо нова бригада на соцмагання викликає.

— Та де вже нам з ними тягатись? Вони ж над усіма гору візьмуть!

Дехто, зверхньо посміхаючись, все ж таки стримував товаришів.

— Та киньте, жарти, а може хлопці й справді добре працюватимуть? Аджеж — і Іван Наумович не дурень, знає, що робить!

— Авжеж працюватимуть! Щож вони по твоєму, як комсомольці, так самим ен ту-зі-язмом візьмуть?

Хлопці чули жарти й глузування, однак на роботу ставали бадьоро. Бетоніміналка системи Кайзера вже готувалася ковтати перші порції своєї нетривкої їжі з піску, скалля, цементу й води.

Іван Наумович прибіг з контори виконроба роздратований.

— Сволочі, хотіли на найважчу ділянку поставити!—лаявся він, — я кажу: дайте хлопцям звикнути на фундаменті — адже все ж таки тут легше, ніж трями й колоки бетонувати... Так, ні, кажуть, коли беруться працювати, хай працюють так, як і всі... Сволочі!

— Хто це вам так відповів, Наумовичу?—стиха запитав Нежута, коли ребята стали вже до роботи.

— Та хто ж, як не виконроб наш Тимофій Петрович!—сердито відповів десятник,— Подольський теж тут біля нього крутився, та я вже до нього не звертаюся.

Нежута замислився.

— Доведеться по комсомольській лінії тиснути!—подумав він, а Наумовичу сказав:

— А ви не хвилюйтесь марно, папашо! От почекайте, ми їм ще покажемо, на що здатні... Роботою покажемо! Дивіться, як беруться хлопці за роботу!

І справді, хлопці бралися за роботу дружно. Швидко, поспіхом наповняли тачки матеріалом, хутко підвозили їх до бетономішалки й засипали у пащу.

Іван Наумович стежив за правильною засипкою, правильною пропорцією цементу, скалля, піску й води, одночасно даючи вказівки Савці Трушеві, що мав замінити його на цій роботі.

Савка Труш, що останнім часом чимало попрацював на довозі тачкою скалля, до бетономішалки, досить таки придивився як робиться завантаження машини. Своїм швидким кметливим розумом він на льоту схоплював і брав до уваги вказівки старого робітника. Іван Наумович з задоволенням бачив, що слова його не загигають марно. Він покинув хлопця на своєму посту й поспішив туди, де молоді бетолярі виконували одну з навидповідальніших частин роботи—укладання бетону.

Від бетономішалки дощаними котільницями хлопці-чорнобоби котили тачки з перемішаною бетоновою масою. Кількома дерев'яними риштами бетон скидали на місце бетонування, у дощану форму—опалуб. Укладачі розвантажували бетон, злегка перелопачували і з бутинами в руках старанно забутиновували його, аж поки рясний піт не з'являвся на сірій масній поверхні. Треба було стежити, щоб усі кути були заповнені, щоб не було порожніх, незаповнених місць та щоб бетон лягав повільно шарами.

Іван Наумович глянув на роботу хлопців і незадоволено нахмурився.

— Підганяй, підганяй, хлопці, швидше працювати треба!—гукнув він їм,—щоб бетон не чекав на вас... затужавіє—вся робота нанівець піде!

Микола Манжелій, Сливенко, Катайгора, Решетняк працювали вперто й дужо, як машина. Щоправда, робота попер-

вах не спорилася, бутин не слухався незвичних рук, але нові й нові порції густої сірої маси котилися вниз із тачки й примушували приналягти, підтягтись, працювати, працювати...

На бетономішалці, однак, теж не все було гаразд. Враз не стало води—й кілька часу робота затрималася, даючи можливість засапанним укладачам підганяти свою недороблену роботу. Чорнороби з тачками запізнювалися з довозом матеріалу, з відкочуванням навантажених та порожніх тачок. Почувалася певна неорганізованість, неналагодженість.

— Нічого, нічого!— підбадьорював Наумович, — це ж тільки перший день. Не дрейф, ребята!

З сусідньої ділянки заглянули робітники.

— Гей, як там у вас справи? Зміна кінчається, скільки замісів дали?

Павло Несвітій, що в сусідній бригаді працював за чорнороба на довозі скалля, вхидно зауважив.

— Та, що ви їх питаєте, адже ж знаєте — вони над усіми гору візьмуть!

Але Іван Наумович незадоволено хмурих брови. Він вірив у своїх ребят і в те, що не святі горщики ліплять. Аджеж усі найкваліфікованіші бетонярі колись уперше брали в руки бутин. Щоправда — скласти бригаду з самих новаків було досить сміливою ідеєю, та й це не лякало старого робітника. Але Іван Наумович незадоволено хмурих брови: на сьогодні його бригада дала надзвичайно низьку цифру—25 замісів за зміну.

— Сорок, п'ятдесят замісів — оце я розумію! — буркотів він собі під ніс,—у механічно-складальному цеху бригади Самуріна, Сорокіна, Лисягіна по вісімдесят замісів дають, жартуючи.. А тут—двадцять п'ять! Слабо, хлопці!

Хлопцям і самим якось незручно було за такі незavidні наслідки свого першого робочого дня.

Савка Труш, Манжелій і Сливенко покидали роботу мовчки похнюпившись.

— Та не журіться, товариші!—підбадьорювали їх ті, що поки ще лишилися чорноробами—на довозі матеріалу,—чого носи похнюпили? Щоб отой Павка Несвітій радів та глузував з нас? Та ми ще їм усім покажемо! Завтра ж краще буде...

— Самі знаємо, що завтра краще буде! — похмуро відповів Савка,—так хотілося з першого дня носа втерти... Ну, та, як видно, ще пропрацювати доведеться...

— Швидкий ти дуже!—зазвенів біля нього веселий голос і Савка, вмить повеселілий, побачив перед собою Азарову. Вона прийшла у другу зміну працювати на бетономішалці.

— Летко! Ах, чорт, чого ж це ти не в нашій зміні! — радісно зустрів він її,—йї-право, й працювалось би краще з тобою!

— А що, хіба без мене погано працювалось? — жартувала вона.

— Та що й казати — погано... Сьогодні підкачали хлопці... 25 замісів за зміну дали! — з кислою посмішкою признався Труш, — але ти не думай, що ми вже й здрейфіли: завтра вже інакше буде, от побачиш!

— Побачу! буду, здається, й я у першу зміну працювати, — пообіцяла вона, нашвидку ховаючи своє біляве волосся під червону хустину — а тепер до побачення — стаю до роботи!

Він ще подивився кілька хвилин їй услід, моторний, стрункий дівчині в червоній хустинці й сірому спецодягові, що звичною рукою узялася за держак важеля, яким перекидалося й вверталося барабан бетономішалки. Вона не оглянулася.

Савка бігцем наздогнав Івана Нежуту, й хлопці поспішили до їдальні. Холодний вітер листопада огортав степи й виселки тьмяною пеленою.

На другий, на третій день всупереч сподіванням хлопців справа не покращала. І працювалося начебто легше, швидше, бетон починає слухатись своїх нових завойовників. Та не було налагоджено подачі матеріалу: не вистачало скалля, піску, його довозити доводилось здаля. Виконроб тільки хмурився й давав вказівки — виправити, краще забутинувати, довше, краще перемішувати масу в барабані.

— Щоб бетонова суміш була однорідна, суцільна, її треба перемішувати принаймні протягом 2 — 3-х хвилин! — давав він вказівки Трушеві, — поспішати, робити наспіх в справі бетонування не можна: це призведе тільки до кепського виконання роботи й багатьох неприємностей, а то й катастроф у дальшій роботі!

Іванові Наумовичу виконроб щось говорив довго й повчально. Це, видно, дратувало старого десятника. Він потім довго не міг заспокоїтись і все бубонів собі під ніс, кидаючи погляд на постать інженера, що маячила вдалені.

— Та йди ж ти під три чорти зі своєю відповідальністю, зі своїми побоюваннями! Сказав, що беру на себе відповідальність, значить — кришка... А то заладив однієї: не можна й не можна довіряти... Не справляється, мовляв... От не люблю цієї дурної недовірливості... Спробувати треба — от що!

Зима насувалася тим часом не на жарт. Руки клякли від крепкого холоду, почервонілі, задубілі пальці кепсько тримали держакі бутинів, ручки тачок. Забризкані рідким бетоном, стоячи цілий день у вогкій холодній масі, хлопці, стиснувши зуби, таки не здавали позицій.

Теслі наспіх будували тепляки, бо раз-у-раз несподіваний мороз понад визначені — 4°, міг унеможливити дальші бетонні роботи.

Іван Наумович бігав від профорганізації до адміністрації й вимагав спецодягу для бетонярів. Спецодяг обіцяли видати, але не видавали, умови роботи ставали цілком неможливі.

Виконроб тільки знизував плечима й розводив руками:

— Що же я можу зробити? Я нічого не можу зробити... Аджеж працюють якось інші робітники...

— Іншим робітникам ви видали спецодяг, Тимофію Петровичу!—не стримувався Іван Наумович,—це тільки комсомольській бригаді чомусь не дісталося...

Інженер морщився.

— Мені, Іване Наумовичу, однаково: комсомольська ваша бригада чи ні. Політика тут ні до чого: якість роботи потрібна над усе, і тільки за такою ознакою я згоджуюсь розцінювати робітників.

Одного разу під час роботи раптом з-під риштувань рознісся короткий зойк.

Манжелій і Катайгора кинули бутини й кинулися туди, де неподалік від них працювали над укладанням бетону Сливенко й Труш. Нежута в той день замінив Савку біля бетономішалки.

Чіпляючись руками за дощаний борт палуба, Сливенко ледве тримався на ногах.

Тривожно схилившись над ним, Труш підхопив його під пахви.

— Що таке, що трапилось?—враз запитали товариші.

Хлопці вже збігалися до них, кинувши свої тачки з бетоном на півдорозі.

— Якась несенітниця! — здивовано відповів Савка, підводячи голову, — звідкись зверху звалилася цеглина й вдарила його по голові... Дивіться, кров тече з вилиці! Треба швидко допомогу!

— Та я й сам дійду до медпункту! — кволим голосом відмовився Сливенко, — хай тільки хтось піде зі мною.

З ним відрядили Шевченка, й робота тривала далі, хоча нерозв'язана загадка мучила кожного.

— Так, справді: звідкіль потрапила ота цеглина на риштування. Адже тут цегли й близько нема!—говорив Нежута своєму незамінному приятелеві Трушеві, — тобі не здається, що тут справа не чиста, злочином дхне!

— Звичайно, злочин! — погоджувався й Савка.

На щастя, цеглина впала якось збік, зачепивши хлопця тільки краєм по голові, й на вилиці була лише невеличка царапина. З перев'язаною головою на другий день Васко Сливенко працював ще з більшим зав'язттям ніж раніш.

— Ех ти, герой праці!—жартували хлопці в бараці.

— Герої щось ваші надто слабенькі!—презирливо зауважував Несвітій, що з деякого часу вже теж працював за бетоняра, але в іншій не молодівській бригаді.

На його глузування не зважали.

Але загалом було невесело.

Незабарі після випадку з Сливенком, вийшовши на роботу як завжди, хлопці враз дізналися про неприємну новину.

— Івана Наумовича перекинули на іншу ділянку!

Бригада засумувала.

— Що ж це таке? Саме тільки роботу налагодили...

— Що ми тепер робитимем без нашого пахана?

Хлопці обурювалися, вимагали:

— Треба піти до кого слід і вимагати, щоб його нам назад віддали!

— Савко Труш, ти ж бригадир, іди до адміністрації й действуй!

Труш стурбовано радився з Нежутою.

— Іти самим розмовляти з адміністрацією—нема рації! — казав Іван, — будемо працювати покищо, а я після роботи підую поговорю з нашими комсомольцями — з Лютим, з Лук'яненком абошо.

— Тільки не з Лютим! — порадив Савка.

— Так, ти, мабуть, маєш рацію... Поговорю з Лук'яненком... Щось зробимо... Працюймо, товариші, покищо, щоб не осоромитися перед новим десятником!

Почали роботу з підупалим настроєм. Новий десятник відразу ж не сподобовся. Як і виконроб, він з упередженням поставився до комсомольської бригади, особливо ж до новоспечених бетонярів... Замість товариських вказівок, хлопці чули від нього лайку й глузування. Під кінець дня він остаточно розійшовся.

— Тридцять замісів за зміну! Це не робота, а дитячі забавки... З такою роботою далеко не підеш... Пора вже кидати цю волинку...

— Яку волинку? — запитав Труш, в той час, як решта хлопців засоромлено й зніяковіло слухали обурені слова десятника.

— Та з оцією бригадою... Хиба ж мислено — тридцять замісів на зміну!

— Ми перший день тільки двадцять п'ять дали, а це тепер вже трохи більше! — несміливо зауважив хтось в хлопців.

Але ці слова ще більш розлютили десятника. Він пішов до виконроба, обіцяючи негайно ж розкасирувати цю невдалу бригаду.

Хлопці пішли додому, похнюпившись, чекаючи ще зустріти глузування й жарти товаришів і ворогів на зразок Несвітія, а Іван Нежута, не гаючи часу, подався до комсомольського осередку.

Дмитро Лук'яненко вислухав його уважно й замислено.

— Одне мене тільки цікавить, Нежута, — сказав він після деякого міркування, — чому саме ваша бригада й справді так погано працює? Може вони мають рацію, — отой виконроб та десятник, може й справді краще було б розбити наших ребят по інших бригадах?

Іван з обуренням зупинив його.

— Так, справді: хлопці ще молоді й недосвідчені, стажу не мають. Але робота не важка, не дуже окладна й навчитись

можна за короткий час. Але ти ж розумієш, Дмитре, працювати не дають!

До нашої бригади з усіх боків таке ставлення, що найкращі робітники не змогли б добре працювати. Вважають, що все одно вони там ні чорта не зроблять, можна на них не зважати... Матеріал дають в останню чергу, посеред роботи забирають тачки, вагонети... Спецодяг всім видали, а нам ні... Тепер от нашого десятника, що за його допомогою головне й організували бригаду, перекинули на іншу ділянку! Це ж, знаєш, вже просто зловмисне втручання, це вже не допомога, а палки в колеса, от що!

— Хто ж це все робить?

— Хто? Виконроб, що з самого початку протестував проти комсомольської бригади... Новий десятник цілком співає під його дудку... Робітників багато теж таких, що однієї думки з ними...

— А профорганізація? А парторг?

Іван Нежута тільки рукою махнув.

— Профорганізація? Хто ж це — Подольський? ні чорта не розуміє в усій нашій роботі і вірить тільки інженерно-технічному персоналові. А парторг... Я ні разу й не бачив його на будівництві. Він тільки вміє робити доповіді про міжнародний стан та галасувати на зборах про генеральну лінію партії...

Лук'яненко посміхнувся.

— Буду я завтра чи позавтра в місті, Іване, матиму розмову в паркомі про все це. Ви ж покищо не здавайте, працюйте, ребята, й намагайтеся, всупереч усім, таки добитися успіхів!

XI

На рудого Золотуху зійшло надхнення й непереможне бажання дряпати пером папір.

Скориставшись з хвилини, коли в бараці було порівняно малолюдно й тихо, він примостився біля столу й довго старанно писав.

Писав, як і завжди, не вірші, не художні оповідання — писав дописа до газети.

Навколо люди ходили, говорили, хтось, помітивши рудого біля столу, підморгнув товаришам:

— Письменник наш, бач, знову творить!

— Ша, товариші! ходіть тихше, бо заважаєте! — сміючись підтримав другий.

Але хлопець цього навіть і не помітив — був захоплений своєю справою.

Дописавши останнє речення й старанно вивівши під написаним своє прізвище. Золотуха відчув, як творче піднесення потроху спадає й випливають натомість неприємні й ущипливі думки.

Стільки вже писав — та газета все не друкує... Одного незначного дописика тільки й бачив колись на сторінках газети.

а решта... стільки вже їх валяється десь в редакції, може загубилися, забули про них, може, просто викинули в кошик?...

Досада взяла хлопця. Чи варт писати? переглянув ще раз написане — добре написано, а головне правдиво.

— Чого це ти лаяєшся? Забув, що ми ухвалювали? Не лаяйтесь, не хуліганити... — повчально зауважив Сливенко. Він ще не скинув своєї пов'язки з голови, яка надавала йому у власних його очах поважного й таємничого вигляду: мовляв жертва невикритого злочину, потерпілий на трудовому фронті...

— Та це я випадково, Васю, все не одвикну ніяк... — винувато відповів Золотуха, — а тільки ти ж сам розсуди, як же тут не лайнутись?

І він розповів товаришеві про свої невдачі.

Вася взяв дописа й уважно прочитав.

— Що написано правильно, то це факт! — похвалив і він, — про нашу бригаду, про клятого виконроба, про десятника... навіть про оцю мою гулю на лобі понаписував, ха, ха, ха! Правильно, так і треба — чого вони нас затирають, працювати не дають, чорти собачі? А що газета не друкує, так ти не сумуй! Знаєш, що ми зробимо? От сідай, та перепиши ще раз свою писанину — однесеш в редакцію „Штурму“ один примірник, а другий — у місто одвезеш у центральну робітничу газету, от що! Гаразд?

— А як ні там, ні там не надрукують? — недовіжливо запитав рудий.

— Ну, тоді значить і справді, допис невдалий. Та тільки ж ні, от побачиш: надрукують... Що ж я, дурний, чи не розумію нічого в цій справі? Сам колись був членом редколегії стінгазети.

Золотуха подивився на нього з повагою й, не гаючи часу, заходився переписувати дописа.

Секретареві редакції, як завжди, було страшенно ніколи, він кудись поспішав.

Нашвидку переглянув Золотушиного дописа й сунув його в якусь папку.

— Добре, піде в наступному числі! — кинув неуважно хлопцеві.

Золотуха пішов з редакції, задоволено посміхаючись. Може й справді надрукують, а ні... Так будьте певні: другий примірник того ж дописа вже поїхав у Сливенковій кишені до редакції центральної робітничої газети.

Редактор „Штурму“, був так само зайнятий, як і секретар: він писав передову для чергового числа. Передова, як видно, авторові подобалася, бо другого дня, їдучи автобусом з міста, він весело запитав свого випадкового супутника.

— Ви, товаришу Левченко, нашу газету колинебудь читаете?

— Звичайно, читаю. А що хіба? — здивувався Сашко.

— Так от сьогодні почитайте: номерок випустили на ять! Особливо на передову зверніть увагу...

Сашко, дійшовши до місця праці, звичайно забув про цю пораду. Роботи саме було чимало, дехто захворів, дехто не ви-йшов на роботу, — треба було спішно кінчати проєкти, а працівників не вистачало.

Вчора в трамваї, повертаючись до дому, випадково зустрів Роленського.

— Ну, як живете, Ігоре Петровичу? Ще й досі там же, в Головпроєкті? Не тягне вас геть з проєктної контори, на будівництво?

Роленський був все той же, що й раніше: тонке випещене обличчя, чепурно підстрижена борідка. Добре пошитий дорогий одяг підкреслював стрункість і пропорційність його високої постаті. Він все також посміхався м'якою приємною посмішкою.

— Все так же, товаришу Левченко, хоча не можу сказати, що задоволений з цього. Праця в конторі, а особливо в центральній установі, не дає відчутти того подиху нашої доби, як би сказав смаку соціалістичного будівництва, що його напевно відчуваш, працюючи безпосередньо на виробництві. Я гадаю, що нам, інтелігенції, — особливо потрібно бути ближче до того виробництва, зокрема нам, будівельникам, працювати не в конторах, а на будівництві...

— Це ж що — нова теорія „ходіння в народ“? — посміхнувся Левченко, — а втім, з цього треба скористатись: саме зараз надзвичайно потрібні люди на будівництві, на Тракторобуді. Так може ви згодні би перейти туди?

Роленський замислився.

— А знаєте, мабуть чи не згоджуся на це... У всякому разі — подумаю... На Тракторобуді й дехто з наших, головпроєктівських, працює: от, приміром, ви, потім, здається разом з вами ще кілька конструкторів туди перейшло. І вже після вас пішов туди працювати й Макаровський, пам'ятаєте його?

Левченко здивувався. Так, він пам'ятає цього Макаровського, хоча й працював той в іншому відділі. В Головпроєкті до нього ставились, як до одного з „старих“ інженерів, може й льоаяльного, але в усякому разі не цілком певного, щодо його політичних переконань спеца. Говорили щось про його соціальне походження, про якісь темні справи під час громадянської війни. Але на чистці апарату матеріалів про нього було недосить, щоб ставити питання рішуче.

— Я не знав, що він на Тракторобуді! — зауважив Левченко, — певно працює на якійсь дільниці, не в головній конторі... Ви не знаєте, де саме? Зустрічали його?

— Та ні, це мені переказували якось випадково. Я ж, знаєте, в деякого часу розійшовся з тою компанією...

Він не договорив. Не доказав, що розійшовся він з своїми колишніми приятелями, старими інженерами, саме через них і

за їхньою допомогою, — через оцього Левченка, Клинько, їхніх товаришів — комсомольців. Не доказав і того, що з тих пір опинився в становищі „ні туди, ні сюди“ — як то кажуть — „от ворон отстал, а к павам не пристал...“ бо, внутрішній злам був у ньому не настільки глибокий, щоби перевернути й перебудувати всю його психіку, весь усталений і звичний лад життя й мислення, все світосприймання. Раз упевнившись у своєму бажанні бути по цей бік барикад, свідомо й активно бути з пролетаріатом в його героїчній боротьбі за соціалізм, він уже не міг повернутись назад, і старі зв'язки, поволи, поступово, непомітно — рвалися один за одним.

Але до нових людей, до справжніх будівників соціалізму, не те, що до комсомолу і комуністичної партії, але навіть і до позапартійного радянського активу було ще невимірно далеко. Роленський знав це, відчував свою відірваність і самотність, і це гнітило його.

Може саме через це пропозиція Левченка здалася йому не тільки цілком прийнятною, але досить приємною для нього.

— Коли вирішите остаточно, приїздіть просто туди, я вже там вас поведу куди слід! — прощаючись сказав Сашко, — тільки ж пам'ятайте, що вирішати треба швидше, бо люди потрібні аж кричить...

Роленський ще раз обіцяв поміркувати над тою пропозицією, даючи зрозуміти Левченкові, що він, напевно, погодиться.

— Добре було б, як би й він сюди перейшов! — з задоволенням подумав Сашко, працюючи на другий день у проєктовому бюро, — робітник з нього добрий, і користи від його роботи тут буде чимало.

Іван Нежута, що з деякого часу таки послушався товаришів і перебрався до Левченка, розповідав йому щовечора всі перипетії, що їх довелося переживати комсомольській бригаді. Розповідав він і про життя в бараках, про все більшу плинність серед робітництва, коли перед наступом жорстокої зими все важче й важче ставало боротися з індивідуалістичною, дрібновласницькою психологією сезонника...

* * *

Гнат Тимофійович обурено схопив газету, пожмакав її і шпурнув прямо в двері.

Саме заходив Левченко.

— Що це з вами, Гнате Тимофійовичу? — засміявся він, — чи це ви всіх сьогодні паперовими бомбами зустрічаєте?

Старий інженер схопився з свого місця й почав знервовано бігати по кімнаті.

— Дурні! Йолопи! Безголові опудала! Чорт їх знає, ідіоти вони, чи просто шкідники?!

— Та хто? Що таке?

— На будівництві прорив, недовиксання пляну... За останній місяць виконано лише на 50%! На кожному кроці непередбачені труднощі, працювати ні з ким, робітники тікають щодня сотнями, а вони, йолопи, ідіоти, замість допомогти—підливають масло у вогонь!

— Гнате Тимофійовичу, про кого ви говорите?—настоював Левченко,— я нічого не розумію...

Гнат Тимофійович враз спинився й тиснув пальцем у бік пожмаканої газети, що біліла на підлозі біля дверей.

— Читай!

Сашко здивовано розгорнув газету. Це було останнє число „Штурму“. Запитливо підвів очі на старого.

— Читай, читай передову!—нетерпляче вигукнув той. Левченко розгладив на столі зім'ятий аркуш і, схилившись над ним, почав читати.

Стаття була недовга, але красномовна. Чорними фарбами автор змальовував жахливі умови життя й праці на Тракторобуді, розповідав і про холодні, невідготовані до зими бараки, і про блощиць і вошей, про брак спецодягу, недостачу води, погані обіди в кооперативній їдальні, й ще про багато інших неполадків і хиб, що їх справді чимало було на будівництві. Наприкінці автор красномовно й обурено звертався до адміністрації й інших належних інстанцій з стереотипним запитанням „куди мовляв, дивитесь?“ та здивовано запитував, як це дехто насмілюється ставити питання про ударництво, про більшовицькі темпи будівництва, коли робітництво поставлено в такі умови? Спочатку дайте спецодяг, налагодьте постачання, харчування й житло, а тоді вже, мовляв, вимагайте...

Дочитавши до кінця, Левченко спокійно, але рішуче зауважив:

— Стаття ганебна! Ставте питання на партбюро. Ви член бюро здається?

— Ні, але питання все ж таки поставлю. Сьогодні, здається, засідання. Я чув, що буде хтось з міськпаркому. Це саме влучно.

* * *

Тим часом на 12 ділянці точилася дальша безперервна праця. Бригада Труша саме стала до роботи.

Пронизливий вітер налітав з відкритого степу, кружляв по майдану будівництва, залазив, здавалось, у всі щілини, всі закутки прозорі, як дощане мереживо, будівлі. Не шкодуючи рук і легень, на височині вісімнадцяти метрів, де вітер збивав з ніг, теслі виготовляли опалубку.

Там, де провадилися бетонні роботи, будівлю охоплював дощаний, критий солом'яними матами тепляк. Всі останні дні перед цим ішли безперервні дощі, й тепер охоплені раптовим

морозом намоклі солом'яні мати важко нависали над легкою, нашивдкуруч збитою з дошок спорудою.

Бригада Труша тепер працювала задовільно, не відстаючи від інших, досвідченіших бригад.

Савка, заклопотаний і завжди стривожений за свою бригаду мотався туди й сюди, від піддашя, де гуркотіла бетономішалка й біля неї малчила червона хустка Азарової, до підйомної машини, що подавала вагонетки з бетоном нагору. Вгорі вагонети котилися дерев'яною естокадою, подаючи бетон до місця укладання.

Укладачі працювали трохи нижче, під естокадою, звідки бетон стікав до них дерев'яними риштами, заповнюючи сірою густою масою всі прошарки між складною арматурою колон і плит.

Савка Труш підіймався й сюди, щоб доглянути, чи гаразд іде робота, чи вчасно подають бетон і чи встигають укладати й бутинувати його.

Саме він був нагорі, коли враз страшенний грюкіт, тріск, заглушаючи безперервний гуркіт бетономішалки, розлігся над будівлею.

Задрижали дерев'яні поручні естокади, дошки затрусилися під ногами. Щось падало вниз, важке й велике, ламаючи під собою дошки, тягнучи за собою частину риштовання і людей.

Все це тривало якесь хвилину. Вчепившись обома руками за поручні, Савка наче застиг на місці. Свідомість страшної небезпеки блискавкою промайнула в мозкові.

Враз тріск і грюкіт вщук і тільки зойки й тяжкий стогін долітали знизу.

Миттю Савка прийшов до пам'яті й за хвилину вже був унизу. Картина страшної катастрофи встала перед його очима: дощаний тепляк, укритий важкими солом'яними матами, завалився й прим'яв під собою робітників, що працювали знизу.

— Чого ж, стоїте? На допомогу! — вигукнув Труш і перший кинувся до купи дошок, важких колон і солом'яних матів, з-під якої доносились крики потерпілих.

Хлюпці отямилися і кинулись слідом за ним. Над дільницею різко задеренчала тривожні сюрчки. Вже бігли робітники з інших дільниць на допомогу...

Тимофій Петрович, уткнувши ніс у теплий хутрянний комір і закривши руки в кишені, змерзло їжився трохи осторонь від метушливої, розгубленої купки робітників.

— Солом'яні мати набрякли від дощів і морозів і потроїли свою первісну вагу... Стояки не витримали... Ось причина катастрофи. Звичайно, якби мати слалися в іншому напрямку, дощова вода мала б сток і не скупчувалася б на покрівлі, всотуючись у мат... — якось безчасно й спокійно, немов би розмовляючи сам з собою, говорив виконроб, — мабуть, надаремно все ж

таки я тоді допустився такої помилки... і це ж за вашою порадою, Макаровський!..

— О, не турбуйтеся, Тимофій Петровичу, — посміхнувся у відповідь його співбесідник, блиснувши золотим ободком пенсена й золотим зубом у роті, — зрештою, що вам до тої катастрофи? — нещасний випадок, що може спіткати кожного... Будівництво, звичайно, трохи постраждає від цього, але щодо вашого реноме — можете бути спокійні! Хто ж зможе зрозуміти, що все залежало від неправильного положення матів? та й хто, скажіть будь ласка знає, як вони там лежали?..

— Та вже ж таки, десятник... — непевно зауважив Захарчук, оглядаючись.

До них підходили двоє. Побачивши ці постаті, виконроб ще більш з'їжився й немов би з головою пірнув у хутро піднятого коміра.

— Громадянине Захарчук?

— Так, я інженер Захарчук! — виринув зі свого коміра Тимофій Петрович, за звичкою набираючи гордовитого незалежного вигляду, — до ваших послуг...

— Попросимо вас іти з нами! — все також холодно й спокійно прозвучав голос.

Гострий уважний погляд спинився на невеличкій постаті в пенсене.

— Ви... громадянине, хто такий?

— Інженер Макаровський, пряцюю на восьмій дільниці! — відповів з їдкою посмішкою, — може й я вам потрібний?

— Ні... — наче не помітивши посмішки, повернув до нього спину той, що підійшов. Зробив жест рукою в бік головної контори, — інженере Захарчук, просимо!

Тимофій Петрович враз знову зіщулився, глибше засунув руки в кишені. Розгублено затупцювався на одному місці, повернувся до Макаровського, немов би бажаючи щось запитати. Але той швидким жестом руки неначе відмахнувся — ідіть, мовляв!.. І остаточно втративши свій гордовитий, незалежний вигляд, інженер пошкандибає геть від місця катастрофи в супроводі двох холодних і мовчазних супутників.

Макаровський подивився йому вслід з тою ж їдкою посмішкою й змішався з юрбою, що все зростала.

Тяжким сумом спускався морозний вечір над дванадцятою дільницею будівництва. Сум стискав серця й затуманював очі робітникам, коли вони витягли з-під уламків чотирьох тяжко покалічених забитих.

Забитих поклали біля будівлі, й вони лежали там витягнувши закоцюблені ноги, неживим зором затопившись в стрункому обрисі високої споруди.

Хтось накрив їх шматком червоної тканини — мабуть якийсь плякат з червоного куточка — й вони лежали там, поки швидка допомога забирала й одвозила у медпункт поранених... Декому,

легко пораненому, чи подряпаному уламками дошок тут же робили перев'язки.

Серед тяжко поранених у лікарню одвезли Катайгору. Ще двох чи трох з бригади Труша дістали легкі пошкодження. Решта не постраждала.

Коли забрали останніх поранених і перші хвилини загального жаху й хвилювання минули, хлопці з розгубленими обличчями, наче не знаючи до чого ж тепер братися, з'юрбилися біля забитих товаришів.

Дехто стягав з голови шапку, підсвідомо підкоряючись почуттю пошани до тих, хто загинув на трудовому посту.

— Товариші! — сказав тоді Іван Нежута, — не будьмо спускати руки. Перед лицем цього жакливого нещастя, що вихопив з наших лав чотирьох товаришів, чотирьох бійців на фронті соціалістичного будівництва, не будемо піддаватися розкладницькому почуттю розпуки. Ми ще не знаємо, — чому саме трапилася ця катастрофа, які причини її. Хто знає — чи не промкнулася сюди рука клясового ворога — шкідника... але клясовий ворог зараз вишкіряє зуби й радіє з нашого нещастя. Та не даремно він радіє: загибель наших товаришів не примусить нас відступитися в нашій роботі! Навпаки. Катастрофа наробила великої шкоди будівництву, вона затримала його, додала нової непередбаченої роботи. Так пообіцяймо, що цю роботу, ці наслідки катастрофи ми візьмемось зліквідувати якнайскорше, ударними темпами наздогонимо й виправимо те, що нам наробила катастрофа. Хлопці, ставай до роботи! Наша бригада береться працювати ще одну зміну, хто з нами?!

І три бригади, що працювали в ту зміну, лишилися на будівлі до пізньої ночі.

— Чув? — занитав Нежуту Савка, коли вони вже поверталися до дому, — виконроба заарештували...

— Та невже? Я й не бачив його за весь вечір, хіба він був на дільниці?

— Був, прибіг, коли почув про нещастя... ДПУ миттю забрало його та десятника, що керував будівлею тепляка... Кажуть, що побудовано його було неправильно, щось там з технічного боку, не так: мати лежали не в тому напрямі, як слід, і це неминуче мало призвести до лиха...

— Так щож, Захарчук не знав цього чи що? — обурися Іван.

— У тому то й справа, що не міг не знати... Ще й з іншої дільниці інженер бачив, як їх будували... Десятник, нібито зауважив, що не так робиться, так йому відповіли, щоб робив так, як вказано... От що, брате Іване! Чим це пахне?

— Савко, це знову шкідництво! — задумано мовила Лета, що йшла поруч із хлопцем, — цікаво було б знати, хто ж це все робить?

— Та отже, ДПУ заарештувало виконроба і десятника, розкопають і далі.

Лета прийшла в свій барак засмучена й стомлена. Її зустріла Полякова, що ще не спала, сидючи на своєму ліжку з якоюсь книжкою.

— Ти знаєш, що трапилось, Полякова? — Сказала дівчина, почувавши непереможне бажання розповісти комусь усе, що пережито було цього вечора.

І вона розповіла їй все — і про катастрофу, і про забитих і пораних товаришів, про арешт виконроба і свої міркування щодо причин катастрофи...

Катря мовчки слухала її, все ще тримаючи в руках розгорнуту книжку. Її великі чорні очі тепер блищали якось особливо, немов би приховуючи під собою якесь вагання... Але то були вже рештки вагання: боротьба в свідомості жінки вже відчулася, вже цілком виразно перемагала одна, тепер уже зовсім тверда думка.

— Я багато чого знаю про шкідників на будівництві! — просто сказала вона, — я гадаю, що треба піти й розповісти ДПУ все, що знаю...

Лета, що почала була вже роздягатись і стояла біля ліжка, стягуючи сукню через голову, враз смикнула її, щоб швидше визволитись і глянути на сусідку. Від здивовання й несподіванки, вона й не помітила, що упустила сукню просто на підлогу.

— Що ти кажеш, Полякова? — тихо вимовила вона, — що ж ти можеш знати? і звідки? і чому ж тоді ти досі мовчала?

Останнє запитання боляче вдарило по Катриній свідомості. Справді, чому вона досі мовчала? Приховувала шкідників? Що ж це, значить, вона й сама брала участь в їхніх злочинах, сама ще не могла цілком відмежуватись від того оточення, що засотувало її досі... Це було боляче й образливо, й соромно було признаватись в цьому перед цією хорошою дівчиною, яка з кожним днем все більш і більш подобалась Катрі.

Але не признаватись було не можна. Перші слова вже були сказані, треба було договорювати. Її перемагаючи сором, прикриваючи його, де треба й не треба, брутальним тоном і штучним сміхом, Полякова почала розповідати...

Брутальний тон і штучний сміх не обманули Лету Азарову.

Не говорячи ні слова, уважно й здивовано слухаючи оповідання Катрі, вона інстинктивно відчувала справжні щирі почуття жінки. Вона розуміла її, розуміла увесь жах цього простого звичайного оповідання про покручене, покалічене життя... Як і кожна жінка, вона чуттям додавала й уявляла недосказане, й невимовна жалість, співчуття до покривдженої життям дівчини охоплювало її.

Було вже дуже пізно. Чорна ніч висіла над селищем і заглядала у замерзлі, затягнуті льодовою сіткою вікна барака. Хмарне небо поволі починало набирати ледве помітного фіолетового відтінку, як це буває перед світанком.

Йти до ДПУ вирішили вранці, але покищо й не думали спати. Сидіти на своїх тапчанах, загорнувшись у ковдри. Вони розмовляли всю ніч. Розповідали про себе, про своє життя, свої нещастя й турботи...

— Скільки ж тобі років, Катре? Ти, мабуть, не набагато старша за мене...

— Я може й молодша за тебе, Азарова! — сміючись відповіла Полякова, — мені двадцять два роки... Та тільки ж сама розумієш, от такого життя не помолодшавш!

— Тобі в комсомол вступити треба, — упевнено сказала Лета, ти побачиш, що твоє життя все попереду...

Катря на це не відповіла, але відчула, як солодка аж болюча надія уколола її серце...

Може й справді життя починається завтра?..

Назавтра, вже не маючи в серці ані крихти вагання, дівчина пішла до ДПУ.

Коли на дванадцятій дільниці стало відомо про арешт сина розкуркуленого й висланого глителя Павла Несвітія й ще кількох робітників, що так само, як і він, намагалися приховати під робітничою блюзою своє класово вороже пролетаріятове єство, коли разом з ними викрили й шкідників серед інженерно-технічного персоналу виконроба Захарчука й його приятеля Макаровського, — Іван Нежута з полегшенням сказав Левченкові, повернувшись ввечері додому:

— Ну, тепер вже робота піде... Коли б тільки ще підтягнуть деякого з нашого, так званого „ідеологічного керівництва“, справа зовсім піде на ять!

Левченко з усмішкою глянув на нього.

— Ти що, брате, газет не читавш і людей не бачиш?

— А що таке?

Левченко мовчки простягнув йому газету, де на першій сторінці великими літерами було надруковано заголовок: —

„Про масову роботу на „Тракторобуді“ і далі дрібніше —

„Постанова ЦК КП(б)У від... далі була дата.

Іван Нежута так і кинувся до газети й уп'явся очима в рядки:

„ЦК вважає стан масової роботи на Тракторобуді за цілком незадовільний...

... Не зважаючи на прямі директиви ЦК, партійні, професійні і комсомольські організації не приділили до цього часу потрібної уваги обслуговуванню Тракторобуду, утворенню необхідних умов для систематичної масової роботи та виробничо-класового виховання відхідників селян, що працюють на будівництві. Партійна, професійна та комсомольська периферія до цього часу не оформлені й не зміцнені відповідними працівниками; соцзмагання та ударництво не розгорнуті, труддисципліни немає, плінність робочої сили доходить 50 — 60% (на всьому будівництві немає жодного гасла, що закликало б до потрібних темпів роботи та говорило б про те, що будівництво треба закінчити в строк)...

Далі йшли окремі пакти постанови, чітко й виразно ставлячи вимоги більшовицької партії: